

TALABALARDA FAMILISTIK KOMPETENSIYANING SHAKLLANTIRISHNING XUQUQIY ASOSI SIFATIDA

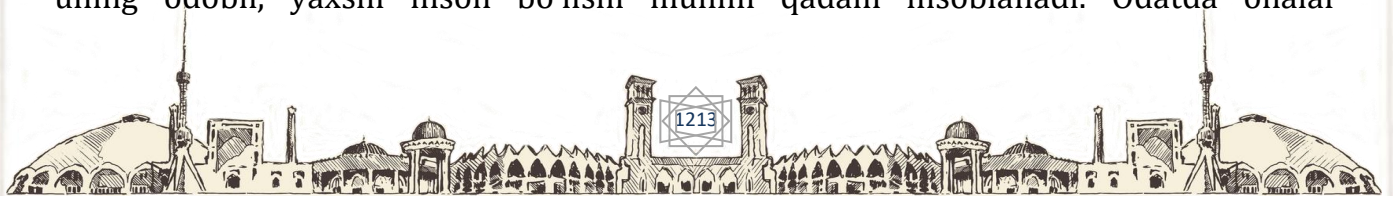
Ismoilov Sherzodbek Dilshodovich
Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqola oilada ota-onani bola tarbiyalashdagi o'rni, aka-uka opa-singil o'rtasidagi munosabat, oilada shaxsning rivojlanishi, oilaning jamiyatdagi o'rni muhim omil xisoblanadi.*

Kalit so'zlar *Shaxsning rivojlanishi, familistik kompetensiya, orzu-havaslar, o'g'il bolalar tarbiyasi, ota-onaning ro'li, oilada shaxsning poydevori, . oila hayotining turli davrlari.*

Talabalarni Vatanga muhabbat, milliy g'oyaga sadoqat, mardlik, jasorat, fidoyilik, halollik, rostgo'ylik, hojatbarorlik, vijdonlilik, vazminlik, yigitlik g'ururi, or-nomus, mehr-oqibatlilik kabi fazilatlar, tadbirkorlik va oilaparvarlik malakalarini shakllantirishga qaratilgan treninglar dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish zarur. Uzluksiz manaviy tarbiya konsepsiyasi dasturi asosida o'smir yoshdagi o'g'il bolalarni familistik kompetensiyani shakllantirishning xuquqiy asoslarini talabalarda ma'naviy tarbiya indikatorlari va kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi bilim, ko'nikma va malakalarni ta'lim mazmuniga keng singdirish; muvaffaqiyatga erishishga intilish motivining shaxs ustuvor xususiyati sifatida mustahkamlanishi; bolaning o'z xulq va faoliyatini ongli nazorat qilishini kuchaytirish; o'zining va atrofdagilarning xulqi, xatti-harakatlariga munosabat bildirish, mehnatsevarlikka o'rgatish; kattalar va tengdoshlari bilan hamkorlik qilishga ijtimoiy motivlarning paydo bo'lishi; bilimlarning kengayishi, chuqurlashuvi, ma'naviy-axloqiy ko'nikma va malakalarning rivojlanishi; o'z xalqining va boshqa xalqlarning an'analari, qadriyatlariga qiziqishning namoyon bo'lishi; xavfsiz hayot ko'nikmalarini mustahkamlash; kasblar to'g'risida tasavvurlarni kengaytirish, kasbga va mehnatga qiziqtirish; vijdonan mehnat qilish ko'nikmalarini o'rgatish, mehnatning inson va jamiyat hayotidagi ahamiyatini ko'rsatish; tengdoshlari bilan ma'naviy-axloqiy munosabatlar tajribasini boyitish; axloqiy, siyosiy dunyoqarash va diniy e'tiqodning shakllanishi; mustaqil hayot uchun zarur ijtimoiy kompetensiya va fazilatlarining odatlarga aylanishi.

Otaning istaksizligi, o'z burchini ado eta olmasligi, foydali bilim va ezgu ishlarni o'rgatmasligi natijasida farzandida zarur ijobiy fazilatlarini shakllantira olmaydi. Bola ham otasining yaxshi tarbiyasidan bebahra ulg'ayadi. Keyingi davr biroz talab va intizomni talab qiladi. Bu davr o'smirlik davri bo'lib, bola oq va qorani ajratadi. Bu bosqichdan boshlab u yaxshilikka mukofot, yomonlikka jazo muqarrarligini bilib oladi. Bu davrda bolaga to'g'ri yo'l-yo'riq ko'rsatilsa, bilimli do'stlari hamrohligida bo'lsa, uning odobli, yaxshi inson bo'lishi muhim qadam hisoblanadi. Odatda onalar

farzandlarining xato va kamchiliklarini otasidan yashirishga harakat qilishadi. Aytsam, kaltaklaydilar, qilgan xatolarini, qilgan yomonliklarini otaga aytmaydilar. Natijada, bola o'z vaqtida tanbeh olmaganidan keyin qo'rqmasdan, bundan ham og'irroq jinoyatlarni sodir etishi mumkin.

Mehr berishda me'yorni ushlab turish ham kerak. Bolaning hamma aytganini qilish, barcha to'g'ri va noto'g'ri xatti-harakatlarini ma'qullash, hatto jim turish ham bolaning butunlay tarbiyasiz bo'lib ulg'ayishiga sabab bo'ladi. Haddan tashqari erkalash bolani har tomonlama zaiflashtiradi, mehr ko'rsatish esa uni faolroq bo'lishga undaydi. Oilada befarqlik bilan o'sgan bola mas'uliyatsiz, xudbin bo'lib ulg'ayadi. Bolaning barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishida ona xizmati juda zarur va muhimdir.

Tarbiyadagi eng muhim vosita bolani mehr va shirinlik bilan tarbiyalashdir. Bu ikki vosita bitta narsani tashkil qiladi. Xususan, ta'limni jahl va jazo bilan qilmaslik yaxshiroqdir. Axir, majburiy ta'lim o'smir yoshdagi bolaning xotirasidan tezda yo'qoladi. Natijada uning bu sohaga qiziqishi susayishi mumkin. Ta'limning boshlanishi ham yaxshi tarbiyadan boshlanishi aniq.

Bugungi kunda bola tarbiyasidagi, ayniqsa talabalar tarbiyasidagi ijtimoiy muammolardan biri - bu uyali telefonni ta'qib qilish va ijtimoiy tarmoqlarni o'rganib intellectual jihatdan o'sib borish. Ushbu zamonaviy aloqa vositalari muhim muloqot vositasi bo'lsa-da, ma'naviyati to'liq shakllanmagan ayrim talabalarga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ota-onalar ta'lim muassasalari bilan birgalikda ijtimoiy tarmoq ta'siriga uchragan yoshlarga muloqot vositalarining asl mohiyatini tushuntirishi kerak.

Ota-onalikdan tashqaridan salbiy ta'sir eng katta xavf hisoblanadi. Chunki bolaga oilada bu borada erkinlik berilmasa, u o'zining qiziqishlari va rag'batlarini qondiradigan sabablarni tashqaridan qidira boshlaydi. Bu shuni anglatadiki, ota-onalar ham farzandining tashqi hayotiga jiddiy e'tibor berishlari kerak. Ya'ni, ular farzandining maktab yoki kollejdani keyin qayerga borishini, nima bilan shug'ullanishini nazorat qilishlari zarur. Ota-onalar farzandini vaqtini samarali o'tkazishga o'rgatishda vosita sifatida foydalanishi mumkin bo'lgan yana bir usul zamonaviy axborot texnologiyalaridan oqilona foydalanishdir. Ota-ona farzandini o'zi bilan birga tabiatning go'zal joylariga, muzeylarga olib borishi, shu bilan birga uning qalbiga go'zallikni singdirishi muhimdir.

Ko'plab olimlarning ta'kidlashlaricha, yosh oilaning mustahkamlanib, oyoqqa turib ketishi, turli maishiy muammolarni o'zi mustaqil hal qilishi uchun zarur bo'lgan muddat aslida turmush qurgan ikki shaxsning bir-biriga bo'lgan samimiy munosabatiga, oila va uning atrofidagi turli qadriyatlarga nisbatan uyg'un qarashlariga, ota-ona oilasida ibrat sifatida ko'rgan-kechirganlarini uchun o'z oilasida qo'llay bilish mahoratiga bevosita bog'liqdir.

Lekin baribir har bir oila aynan yoshlik davrida muayyan qiyinchiliklarni boshdan kechiradiki, bu muammolar quyidagi holatlarga bog'liq tarzda namoyon bo'ladi:

oilaviy hayotni bir maromda kechishini ta'minlash, ishlash, o'qish yoki boshqa masalalarni hal qilish uchun vaqtning yetishmasligi;

vaqtni yaxshi o'tkazish, ko'ngilxushliklarning cheklanganligi;
yangi sharoitda erkakning ham ayolning jismonan toliqishi, asablarning charchashi;

iqtisodiy qiyinchiliklar.

Sanab o'tilgan holatlardan so'nggi 2 tasi talabalarni xulqiga salbiy ta'sir etishi mumkin.

Ko'p oilalarda shuni kuzatishimiz mumkinki, aksar hollarda ona oqila va shirin so'z bo'lsa, qizlar ham yaxshi tarbiya topadilar. Erkak aqlli, uddaburon bo'lmagani holda o'g'ilning erkatoiy, noqobil bo'lish o'sishi, hayotda o'z o'rnini topishga qiynalish faktlari uchrab turadi. Bu esa oilada, tevarak-atrofdagi o'g'il bola tarbiyasida ijtimoiy nazoratning susayib ketganligidan darak beradi.

Ayolning oiladagi fundamental funksiyasi esa bola tug'ib-tarbiyalash, ro'zg'or yuritish, oila mablag'larini, oila budjetini oila a'zolarining ehtiyojlariga qarab to'g'ri taqsimlay bilish hisoblanadi.

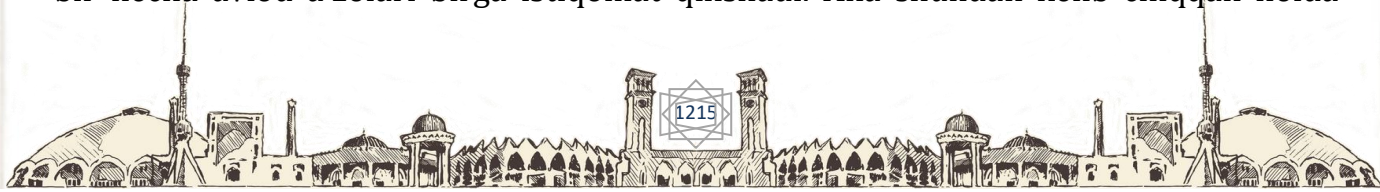
Shuningdek, farzandlar ongi va xatti-harakatida orastalik, chevarlik, estetik didni shakllantirish, mehnatkash va xushxulq qilib tarbiyalash ham onaning vazifalaridir. Shu bilan birgalikda har ikkala jins vakillari uchun oilada yuzaga kelgan, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni oldini ola bilish vazifalari ham mavjud.

Yaqin-yaqingacha o'zbek oilasida mavjud bo'lgan bir haqiqat shunda ediki, unda bola shaxsini shakllantirish, aqlan, ruhan, jismonan sog'lom qilib tarbiyalashda onaning o'rni katta edi. Qisqasi, oilaning ma'naviy ta'minotining ma'lum qismi ayolning zimmasida. Ota bolaning tarbiyasi bilan bevosita shug'ullanmay, balki ko'pincha ona tarbiya jarayonida ota shaxsidan foydalanar edi. Masalan: onalarimiz «otangga aytaman», deb biz farzandlarni yomon ishdan qaytarar, «otangga qanday aytamiz?» deb qilgan ishimizning yomonlik darajasini anglatar va bu bilan bizga otamizning ta'sir kuchini oshirar edi. Farzandini tarbiyalashda onaga otaning shaxsi, obro'yi qo'l kelar edi. Ota esa tarbiya jarayoniga favqulodda holatlarda yoki bolaning qilmishi «gazak» olganda bevosita aralashgan. Bungacha bo'lgan jarayon ona orqali boshqarilar edi.

Bugun ham oilada otaning shu mavqeini yo'qotmaslik, millat, xalq va jamiyat taqdiriga befarq emasligimizni ko'rsatadi.

Oxirgi holat bir tomondan, ayni paytda talabalarning orzu-havasning ko'payib ketishi bilan izohlansa, boshqa tomondan, ota-onalarning orzu-havaslarini, bordikeldi bilan bog'liq sarf-xarajatlarning ortib borishi bilan chambarchas bog'liqdir. O'zbekistonda kundan-kunga hayot va yashash sharoitimiz yaxshilanib, oila farovonligi uchun yetarli shart-sharoitlarning bo'lishiga qaramay, tashqaridan barcha maishiy muammolari hal bo'lgan yosh oilada ham nimalardir yetishmayotganday tuyulaveradi. Bu – o'sha orzu-havaslar, ijtimoiy ehtiyojlarning tobora ortib borayotganligi bilan izohlanadi. Shu bois ham yurtimizda yosh oila manfaatlarini ijtimoiy jihatdan muhofaza qilish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan.

O'zbek oilasi boshqa xalqlar oilasidan ancha farq qiladi. Ko'pincha, bir oiladada bir necha avlod a'zolari birga istiqomat qilishadi. Ana shundan kelib chiqqan holda

uning tuzilishi murakkablashib boradi: buva va buvi (katta avlod vakillari), ota va ona (ikkinchi avlod namoyondalari), katta-kichik farzandlar (uchinchi bo'g'in a'zolari) nevara va evaralar (to'rtinchi avlodga mansublar) kabilar.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, ma'naviy immuniteti mustahkam, o'z fikrini ravon ifoda eta oladigan, yuksak natijalarga erishadigan yosh avlodni tarbiyalashda ota-ona va oila muhiti juda muhim. Sir emaski, inson qalbi va ongini zabt etish, ayniqsa, o'smir yoshdagi o'quvchilarning ma'naviy olamini zaharlashdek turli xavf-xatarlar bugungi zamonda kuchaymoqda. Muqaddas zaminimizni yot ta'sir va ofatlardan asrash, Vatanimizni har tomonlama ravnaq toptirishga kuchli yosh avlodgina qodir bo'ladi. Farzandlarimizni shunday tarbiyalaylikki, ular o'z ajdodlariga, o'z tarixiga, Vataniga, ona tilisiga, millatiga, diniga, urf-odatlariga sodiq bo'lib voyaga yetishsin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdusmatova Sh.S. Burxanova M.B. (2020). Ko'p farzandli ota-onalarni oiladagi munosabatlarining xususiyatlari. *Oriental Art and Culture*
2. Usmanova E.Z. O'quvchilarda mustaqil tafakkurni qanday qilib rivojlantirish mumkin. –T.: O'zbekiston. 2000 y.
3. Tuychieva, I. (2015). The concept of pedagogical innovation in modern education. *The Advanced Science Journal*, 87-90.
4. Tuychiyeva, I. I. (2017). Question of Using Linguo-cultural Material for Learning Native Tongue in Professional Colleges. *Eastern European Scientific Journal*, (4), 84-88
5. Tuychiyeva, I. I. (2017). Question of Using Linguo-cultural Material for Learning Native Tongue in Professional Colleges. *Eastern European Scientific Journal*, (4), 84-88.
6. Ismoilov, S. D. (2022). OILA VA QADRIYAT. *Academic research in educational sciences*, 3(1), 998-1003.
7. Dilshodovich, I. S. (2021). Ways To Increase the Effectiveness of Physical Education Classes in Secondary Schools. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 2, 142-143.
8. Marayimova, K. I. (2020). Museum excursions as an innovative approach in continuous education of students. *Solid State Technology*, 63(4), 5080-5085.
9. Ismoilov, S. (2021). Developing A Valued Attitude Towards the Family in Students as A Topical Pedagogical Problem. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 3, 91-93.
10. Ismoilov, S. (2021). SPECIFIC FEATURES OF FORMATION OF FAMILY VALUES IN STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 693-696.
11. Khaitboevich, B. B. (2020). Some features of protection of students from the threat of harmful information in the educational process. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(10), 69-72.

12. Байджанов, Б. Х. (2020). Таълим жараёнида илғор хорижий тажрибаларни самарали қўллаш механизмлари. *Science and Education*, 1(2), 514-519.

13. Baydjanov, B. (2021, March). COMPATIBILITY OF NEW RENAISSANCE PEDAGOGY AND JADID ENLIGHTENERS' VIEWS ON EDUCATION AND INFORMATION SECURITY. In *Конференции*.

